

UNIVERSITEIT
AMSTERDAM

VU Research Portal

Van homo academicus tot homo economicus: Over de functieverandering van de universiteit in de 'kenniseconomie'

Lorenz, C.F.G.

published in

De Nieuwe Schoolstrijd
2006

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Lorenz, C. F. G. (2006). Van homo academicus tot homo economicus: Over de functieverandering van de universiteit in de 'kenniseconomie'. In J. Prij, & e.a. (Eds.), *De Nieuwe Schoolstrijd* (pp. 124-152). (Christen-Democratische Verkenningen). BOOM.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Van homo academicus tot homo economicus

Over de functieverandering van de universiteit in de ‘kenniseconomie’

Het vertoog over het Nederlandse hogeronderwijsbeleid sinds de jaren tachtig is een fundamenteel economisch vertoog. In dit opzicht heeft Nederland vooruitgelopen op de algemene internationale trend, zoals geformuleerd in de Bolognaverklaring, WTO, GATT en GATS. Deze eenzijdige invalshoek leidt tot overname van de macht in de instellingen door managers en tot de ontprofessionalisering van de wetenschappelijke staf.

---

door *Chris Lorenz*

Universitair hoofddocent theorie van de geschiedenis en historiografie aan de Vrije Universiteit. Vorig jaar was hij gasthoogleraar aan de University of Michigan in Ann Arbor.

HET HEEFT ER ALLE SCHIJN VAN DAT HET hoger onderwijs zowel in de Europese Unie als in de Verenigde Staten een veel aantrekkelijker onderwerp voor journalisten en politici is dan tien jaar geleden.¹ Sinds er regelmatig wordt gesproken over het ‘tijdperk van de globalisering’ en over de op een ‘kenniseconomie’ gebaseerde ‘kennismaatschappij’, haalt het hoger onderwijs zelfs af en toe de voorpagina’s. Deze begrippen hebben zich met enig succes binnen en buiten de universiteit verspreid, en ze vormen sinds tien jaar de vaste referentiepunten van het hogeronderwijsbeleid in Europa.²

Vanuit een historisch perspectief is de snelle carrière van de noties ‘kennismaatschappij’ en ‘kenniseconomie’ verrassend, omdat Europese denkers sinds de Verlichting – van Voltaire via Comte en Heidegger tot Foucault en Habermas – hebben benadrukt dat de systematische productie en toepassing van kennis hét kenmerk van ‘moderne’ Europese samenlevingen is³. Aangezien deze noties dus al 250 jaar bekend zijn bij ‘geciviliseerde’ Europese burgers, kan het achterliggende idee moeilijk als een nieuwe boodschap worden gepresenteerd. Daarom kan men verwachten dat de nieuwe betekenis van ‘kennissamenleving’ nadrukkelijk verschilt van de traditionele betekenis die geworteld is in het verlichtingsdenken.

Deze verwachting wordt direct bevestigd als we zien dat de nieuwe gebruikers van deze begrippen universiteiten als ondernemingen voorstellen en academici als ondernemers. Tegelijkertijd worden de ‘echte’ ondernemers gezien als de evidente *stakeholders* van de *McUniversities*, waar ze een prominente plaats innemen in de Raden van Toezicht.⁴ De ideologie van de ‘kenniseconomie’ betekent dus *au fond* dat het domein van kennisproductie wordt geëconomiseerd: de *homo academicus* wordt gemodelleerd naar de *homo economicus*.⁵ De kapitalistische economie vindt haar ideologische legitimering niet langer in wetenschappelijke termen, zoals het geval was in de fase van het ‘laatkapitalisme’ volgens de invloedrijke diagnose van Jürgen Habermas, omdat de wetenschap zich tegenwoordig zélf in economische termen moet rechtvaardigen.⁶

In dit artikel wil ik ingaan op het Europese en het Nederlandse hoger onderwijsbeleid vóór en na de Verklaring van Bologna, om daarin de theorie

*Nederland heeft de kernideeën
achter het ‘Bolognaproces’
eerder dan de meeste andere
EU-landen omhelsd en
toegepast*

en praktijk van de kenniseconomie te traceren. De kern van mijn betoog zal zijn dat Nederland de kernideeën achter het ‘Bolognaproces’ eerder dan de meeste andere EU-landen heeft omhelsd en toegepast. Daarom kan men het Nederlandse geval globaal beschouwen als een voorbode van wat komen gaat in de andere EU-landen als daar de Bo-

logna-agenda consequent wordt uitgevoerd.⁷

Het artikel is onderverdeeld in drie delen. Het eerste deel presenteert een beschrijving en contextuele analyse van de Bolognaverklaring, die de ministers van onderwijs van de EU-landen 19 juni 1999 hebben ondertekend. In het tweede deel zal ik de Bolognaverklaring in een historisch perspectief plaatsen, waarbij ik niet alleen zal ingaan op de verklaringen van Lissabon en Parijs, maar ook op de activiteiten van de World Trade Organi-

zation (WTO) in het algemeen en die in het kader van de *General Agreement on Trade and Tariffs* (GATT) en de *General Agreement on Trade in Services* (GATS) in het bijzonder. In het derde en laatste deel volgt een omschrijving en analyse van het Nederlandse hogeronderwijsbeleid vóór en na de Bologna-verklaring. Ik zal betogen dat het Nederlandse beleid ten aanzien van hoger onderwijs vanaf de jaren tachtig van de 20ste eeuw op het Bologna-proces heeft geanticipeerd door eerder dan andere Europese landen het onderwijsbeleid vanuit een puur economisch perspectief te concipiëren. Daarnaast zal ik in dit deel op een paar andere typisch Nederlandse bijzonderheden van het onderwijsbeleid ingaan.

DE BOLOGNAVERKLARING

De Bologna-verklaring staat niet alleen, want de eerste bladzijde van deze verklaring verwijst al naar de Sorbonne- of Parijsverklaring van 25 mei 1998, toen het initiatief tot Bologna werd genomen. Daarnaast treft men daar een eerdere verklaring van Bologna uit 1988 aan. Daarom spreekt men ook regelmatig over het 'Bologna-proces'.

Wat staat er precies in de Bologna-verklaring van de gezamenlijke EU-ministers van onderwijs?⁸ De verklaring vermeldt de volgende acht doelen:

1. 'De totstandbrenging van één Europese Hoger Onderwijsruimte.' Wat daarmee bedoeld wordt, is onduidelijk.
2. 'Het vergroten van het internationale concurrentievermogen van het Europees hoger onderwijssysteem.' Dit blijkt het belangrijkste idee achter de verklaring te zijn.
3. 'Aanvaarding van een systeem van herkenbare en vergelijkbare graden (...) om de kansen voor Europese burgers op de arbeidsmarkt te verbeteren en het internationale concurrentievermogen van het Europees hoger onderwijssysteem te verhogen.'
4. 'Aanvaarding van een systeem dat gebaseerd is op twee cycli, een *undergraduate* en een *graduate* cyclus (bachelor en master).' Dit systeem staat bekend als het Angelsaksische model, hoewel de verklaring deze term vermijdt. De eerste cyclus neemt ten minste drie jaar in beslag en moet relevant zijn voor de arbeidsmarkt.
5. 'Invoering van een studiepuntenstelsel, zoals het *European Credit Transfer System* (ECTS), als een geschikt middel om een zo groot mogelijke mobiliteit van studenten te bevorderen.' Waarom studentenmobiliteit nodig is, wordt niet beargumenteerd. Studiepunten kunnen opmerkelijk genoeg ook buiten de context van het hoger onderwijs worden behaald.
6. 'Bevordering van mobiliteit van studenten, docenten, onderzoekers en administratief personeel.' Waarom dit moet, wordt evenmin gemo-

tiveerd: in het tijdperk van mondialisering is mobiliteit voor iedereen blijkbaar een vanzelfsprekende deugd. Dit geldt ook voor het begrip flexibiliteit, dat in alle beleidsdocumenten opduikt.

7. 'Bevordering van de Europese samenwerking inzake de kwaliteitsbewaking, met het oog op het ontwikkelen van vergelijkbare criteria en methodologieën.' Wat kwaliteitsbewaking precies inhoudt en waarom een afzonderlijke kwaliteitsbewaking nodig zou zijn naast de al bestaande professionele mechanismen voor kwaliteitsbewaking, wordt niet beargumenteerd. Externe controles van het onderwijs en onderzoek worden simpelweg gepresenteerd als een natuurlijk gegeven, zonder dat iemand zich afvraagt hoe deze zich verhouden tot het traditionele idee van professionele autonomie van academici en het traditionele idee van academische vrijheid. De nieuwe nadruk op controle blijkt uit de overdadige aanwezigheid van termen als rekenschap, efficiency, kwaliteitscontrole en *last but not least* transparantie in de diverse beleidsdocumenten.
8. 'Bevordering van de noodzakelijke Europese dimensies in het hoger onderwijs, in het bijzonder met betrekking tot curriculumontwikkeling, samenwerking tussen instellingen, mobiliteitsregelingen en geïntegreerde studie-, vormings- en onderzoeksprogramma's.' Wat deze Europese dimensies precies inhouden, mag de lezer zelf invullen.

Om kort te gaan, de Bolognaverklaring roept op tot integratie van alle nationale systemen binnen de EU tot één Europees systeem voor hoger onderwijs, met als belangrijkste oogmerk een beter 'internationaal concurrentievermogen'. Om dit te bereiken, moeten de basisstructuren van de nationale systemen uniform gemaakt worden door de invoering van dezelfde onderwijscycli, dezelfde studiepunten, dezelfde diploma's en niet in de laatste plaats: dezelfde systemen voor 'kwaliteitsbewaking' van onderwijs en onderzoek.⁹

De slotregels van de Bolognaverklaring zijn onheilspellend, want daaruit valt af te leiden dat deze verklaring niet gewoon een maatregel of beleidsdocument vertegenwoordigt, maar dat zij het begin markeert van een ontwikkeling waar Europa niet meer vanaf komt. De EU-ministers maakten in Bologna een bewuste keuze voor een Europees hoger onderwijsbestel dat onderworpen zal zijn aan een permanent proces van hervorming en controle.

Tot zover de Bolognaverklaring zelf. Laten we vervolgens eens kijken naar de historische context waarin deze verklaring is ontstaan, want de betekenis ervan kan alleen vanuit die context worden begrepen, met name uit eerdere overeenkomsten, om te beginnen de verklaring van Parijs uit 1998.

DE VERKLARINGEN VAN PARIJS EN LISSABON EN DE ROL VAN DE WTO,
DE GATT EN DE GATS

De Parijsverklaring van 1998, de directe voorganger van de Bolognaverklaring, gaat uit van een ernstige bezorgdheid over het concurrentievermogen en de mondiale aantrekkingskracht van het Europese hoger onderwijs, in het bijzonder in relatie tot Noord-Amerika en Australië — toevallig beide Engelstalige werelddelen. De concurrentieslag om de gestaag groeiende Aziatische studentenmarkt wordt volgens deze verklaring door Europa verloren, met Engeland als enige uitzondering.¹⁰

Het uitzonderlijke succes van het Britse hoger onderwijs verklaart waarschijnlijk waarom de Angelsaksische hogeronderwijsstructuur in Bologna zonder veel discussie werd geaccepteerd als het basismodel voor Europa. De mogelijkheid dat het Britse succes op wereldniveau te danken zou zijn aan de bijzondere positie van de Engelse taal en niet aan de formele structuur van de onderwijsinstituten, is nooit serieus overwogen. Op beleidsniveau wordt het taalprobleem nauwelijks ter discussie gesteld. Ik vermoed dat de reden hiervoor is dat taal een domein is waarop beleidsmaatregelen geen vat hebben, en beleidsmakers er daarom wars van zijn. Het is eenvoudig onmogelijk de voertaal van een onderwijssysteem van bovenaf door beleid te veranderen, en daarom wordt dit vraagstuk gewoon vermeden (behalve in het geval dat hoger onderwijs wordt gepresenteerd als een exportproduct, omdat dan het gebruik van Engels als vanzelfsprekend wordt voorondersteld).

In de Parijsverklaring was de Europese bezorgdheid om de mondiale markt in hoger onderwijs vooral economisch gemotiveerd, hoewel symbolische verwijzingen naar de Europese cultuur zeker niet ontbraken. De economische agenda en motieven waren nog nadrukkelijker aanwezig tijdens de EU-bijeenkomst in Lissabon in maart 2000.¹¹ Gezien het succes van de VS en Australië bij het produceren van hoger onderwijs met een aanzienlijke 'exportwaarde', besloot de EU dat de inferieure positie van Europa op de mondiale onderwijsmarkt niet langer acceptabel was.¹² In Lissabon formuleerde de EU het opmerkelijke doel om 'het meest dynamische en meest concurrerende economische blok ter wereld' te worden, niet meer en niet minder — en niet op de lange termijn maar *subito*: vóór 2010!¹³

Vanuit de gedachte dat de wereldeconomie een kenniseconomie is en dat we allemaal in een kennissamenleving leven, kwam de EU onvermijdelijk tot de conclusie dat het Europese hoger onderwijsstelsel wel het meest dynamische en concurrerende van de wereld móest worden! Daarom vertaalden de EU-ministers van onderwijs dit doel in 2001 in een ambitieuze onderwijsagenda.

Het was natuurlijk voorspelbaar dat het Lissabonproces tot teleurstellingen moest leiden, omdat het al in 2005 zelfs tot de grootste Europese beleidsoptimisten was doorgedrongen dat dit doel bij lange na niet zou worden bereikt.¹⁴ De remedie voor deze vertraging zoekt men sindsdien in de versnelling van het Lissabonproces in de afzonderlijke EU-lidstaten en in het overhevelen van de verantwoordelijkheid voor het proces naar de lidstaten zelf.

De Parijsverklaring uit 1998, die van Bologna uit 1999 en die van Lissabon uit 2000 ademen alledrie dezelfde geest. Dit brengt me op een overeenkomst die in de EU-verklaringen niet wordt genoemd, namelijk de GATS. Net als in een slecht huwelijk is het in de EU (en in haar beleidsstukken) zo dat de zaken die niet ter sprake komen vaak belangrijker zijn dan die wel ter discussie staan. Ik heb in dit verband al naar het probleem van de taal verwezen.

Zoals ik heb beargumenteerd, zijn alle Europese verklaringen en plannen opgesteld vanuit een economisch perspectief op onderwijs. Ze presenteren het hoger onderwijs primair als het fundament van de Europese kenniseconomie en definiëren onderwijs primair als koopwaar. Dit is duidelijker in de Parijs- en Lissabonverklaring dan in de Bolognaverklaring, hoewel ook in dit document de nadruk ligt op het nut van hoger onderwijs voor de arbeidsmarkt. De transformatie van een groot aantal uiteenlopende nationale systemen van hoger onderwijs tot één concurrerende Europese onderwijsmarkt, is het voornaamste doel van alle hierboven beschreven verklaringen. Hoe deze doelstelling in de praktijk wordt gerealiseerd, blijft echter onduidelijk, te meer omdat de nationale overheden verantwoordelijk blijven voor de uitvoering ervan. Alles wijst erop dat de EU in dit opzicht nu al met grote problemen kampt.¹⁵

De grondgedachte achter alle EU-onderwijsplannen is dus economisch en de efficiency van de Europese hogeronderwijsstelsels wordt dan ook op dezelfde manier geconcipieerd als in de Europese economie: schaalvergroting moet leiden tot kostenreductie en tot verhoging van het concurrentievermogen. Om deze reden was er een dringende behoefte aan een Europabrede standaardisering van alle onderwijs‘waarden’ die worden geproduceerd in elk van de nationale onderwijssystemen. Men kan de invoering van het ECTS-systeem van studiepunten om alle Europese diploma’s vergelijkbaar en uitwisselbaar te maken dan ook vergelijken met de introductie van de euro: in de toekomst zal in heel Europa de waarde van het hoger onderwijs worden berekend, vergeleken en uitgewisseld in termen van dezelfde studiepunten — althans in theorie en als we afzien van een enkel praktisch probleempje, zoals de diversiteit aan talen binnen Europa. In tegenstelling tot de introductie van de euro vindt de introduc-

tie van het ECTS-systeem echter niet op één tijdstip plaats, maar is het een proces dat zich in de diverse Europese landen met verschillende snelheden afspeelt met Nederland als koploper.¹⁶ Het gemeenschappelijke doel en de richting van het proces is niettemin duidelijk: het scheppen van één Europese markt voor hoger onderwijs om sterker te staan in de mondiale concurrentie om de goedbetalende (vooral Aziatische) studenten.

In dit verband is het belangrijk om de rol van de WTO en de GATS als mondiale context voor het Bolognaproces in ogenschouw te nemen. Hoewel zelden genoemd in de EU-verklaringen, vormen het beleid van de WHO en GATT in het algemeen en de GATS in het bijzonder een belangrijke achtergrond bij de Europese ontwikkelingen in het hoger onderwijs. De reden voor de geringe aandacht voor WTO, GATT en GATS-regelingen in EU-beleidsdocumenten is vermoedelijk dat zij buiten het parlement om en dus niet democratisch tot stand gekomen zijn.¹⁷ Daarom zijn ze geen reclame voor democratische besluitvorming, wat des te meer knelt omdat de GATS-regelingen — in tegenstelling tot de Bolognaverklaring — wél de status hebben van bindende internationale overeenkomsten waarvan de uitvoering onderworpen is aan het internationale recht en aan internationale gerechtshoven. Dit kenmerk maakt die overeenkomsten in de praktijk bijzonder belangrijk.

Het doel van de WTO is om alle regelingen en maatregelen af te schaffen die een wereldwijde vrijhandel in de weg staan. Dit beleid is gebaseerd op de veronderstelling dat onbeperkte vrijhandel het hoogste goed is. GATS past hetzelfde vrijhandelsprincipe toe op de dienstensector, en in deze context is het cruciaal te bedenken dat hoger onderwijs in termen van de GATS wordt gedefinieerd als een dienst als elke andere. Hetzelfde gezichtspunt geldt voor energie, water, huisvesting en sociale zekerheid, dat wil zeggen voor alle domeinen die vroeger de kern van de publieke sector in Europa vormden.

Dit neoliberale GATS-perspectief heeft verregaande consequenties voor de inwoners van Europa. Het hoger onderwijs, dat altijd gold als een wettelijk vastgelegd recht voor de burgers van de diverse landen, krijgt een volledig nieuwe invulling omdat het getransformeerd wordt in een koopwaar — een internationale dienst die gekocht en verkocht kan worden via elke willekeurige internationale aanbieder. Voor Amerikanen mag deze zienswijze op onderwijs niet zo revolutionair lijken, voor Europeanen is hij dat zeker wel.

Maar bij nadere beschouwing kunnen de implicaties van het GATS-perspectief zelfs Amerikanen verrassen, omdat de GATS onder andere de zogenoemde *national treatment rule* bevat. Deze regel verbiedt nationale overheden die de GATS-maatregelen voor hoger onderwijs hebben geac-

cepteerd om dienstenaanbieders binnen de nationale grenzen anders te behandelen dan die van buiten de nationale grenzen. Hoewel deze regel in enkele uitzonderingen voorziet, is het niet ondenkbaar dat in de toekomst aanbieders van hoger onderwijs van buiten de grenzen de nationale overheden kunnen aanklagen voor het subsidiëren van hun nationale onderwijsinstellingen, omdat subsidies concurrentievervalsend werken en de internationale vrijhandel frustreren, zoals op het gebied van de landbouw al regelmatig gebeurt.¹⁸ In het onderwijs kan een dergelijke druk van de markt uiteindelijk leiden tot het einde van alle publiek gefinancierde vormen van hoger onderwijs, of kan ervoor zorgen dat het (hoger) onderwijs wordt gedwongen om zich als een niet-commerciële dienst te legitimeren. Het vrijmarktprincipe kan dus wel een paar slachtoffers maken in zijn opmars naar de beste van alle mogelijke werelden.

Een andere GATS-regeling betreft de zogenoemde markttoegang, die nationale overheden verbiedt om welke reden dan ook aanbieders van diensten toegang te weigeren tot hun dienstenmarkt. Hoewel ook deze regeling enkele uitzonderingen bevat, zou dit kunnen leiden tot een situatie waarin een openlijk racistische instelling begint met het aanbieden van onderwijs, zonder dat de mogelijkheid bestaat deze instelling te verbieden omdat dit in strijd zou zijn met de vrijemarktconcurrentie. Of tot een situatie waarin Tom Cruise en John Travolta hun financiële krachten bundelen bij de oprichting van de eerste Scientology Universiteit.

Door het hoger onderwijs te definiëren als een gewone dienst en als normaal verhandelbare koopwaar, ondermijnen de WTO en de GATS dan

*Door het hoger onderwijs
te definiëren als koopwaar,
ondermijnen de WTO en de GATS
alle vormen van democratische
politieke controle*

ook alle vormen van democratische politieke controle op het hoger onderwijs. Voor zover de GATS-regulering uitzonderingen toelaat op het economische principe, moeten deze uitzonderingen nog steeds worden gerechtvaardigd in termen van hun economische consequenties. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er binnen de EU zo weinig discussie is

over deze fundamentele bedreiging voor het recht op onderwijs. Niettemin is het duidelijk dat het economische perspectief op hoger onderwijs, zoals dat vastgelegd is in de recente EU-verklaringen, goeddeels overeenkomt met het perspectief zoals de WHO en de GATS hebben ontwikkeld.¹⁹

Uiteindelijk zullen de EU- en de GATS-perspectieven waarschijnlijk dezelfde implicaties hebben voor het hoger onderwijs. De zogenoemde Bolkesteinregels om vrije uitwisseling van diensten binnen de EU te versoe-

pelen wijzen al in deze richting. De enige uitzonderingen met betrekking tot de vrije handel van diensten die worden genoemd in de originele en de herziene EU-voorstellen zijn namelijk financiële diensten, telecommunicatiediensten en diensten die verband houden met het openbaar bestuur van de EU-lidstaten, omdat die al tot uitzondering zijn verklaard in andere EU-bepalingen. Onderwijs wordt precies één keer genoemd in zowel de originele als de herziene voorstellen.²⁰ De EU-lidstaten mogen hoger onderwijs dus categoriseren als een dienst, en zij zullen dit vermoedelijk ook doen, al is het niet onwaarschijnlijk dat ze het basis- en middelbaar onderwijs tegelijkertijd buiten het domein van de diensten zullen houden.

Na deze eerste analyse van de Europese context is het nu tijd voor een blik op de Nederlandse situatie waarin we kunnen zien hoe sommige beleidsideeën over de kenniseconomie al in praktijk zijn gebracht.

BIJZONDERHEDEN VAN HET NEDERLANDS HOGERONDERWIJSBELEID VOOR EN NA DE BOLOGNAVERKLARING

Om het Nederlandse hogeronderwijsbeleid in relatie tot het Bolognaproces te begrijpen zal ik eerst zes kenmerken bespreken die dit beleid vanaf de jaren tachtig kenmerken:

- * de radicale economisering van het hoger onderwijs;
- * de politieke voorkeur om onderwijsinstellingen te veranderen van publieke in particuliere instellingen;
- * het streven naar schaalvergroting, inclusief een fusie tussen universiteiten en hogescholen;
- * het streven om alle onderwijsinstellingen door managers te laten controleren;
- * het streven naar bezuinigingen op onderwijs, ongeacht de niet-economische kosten;
- * de permanente verwijzing naar 'topkwaliteit'.

1. De radicale economisering van het hoger onderwijs

Sinds de jaren tachtig worden in het Nederlandse hoger onderwijsvertoog in principe alle onderwijskundige kwaliteiten omschreven in termen van economische kwantiteiten. De onderwijskundige kwaliteit van instellingen en hun onderdelen wordt primair gedefinieerd in termen van de kwantitatieve productie van studiepunten door de docenten, en in termen van de efficiency waarmee dit 'productieproces' is georganiseerd.²¹ Dit heeft ertoe geleid dat de staat de instellingen financiert op basis van een mix van kwantitatieve outputindicatoren (het aantal gerealiseerde studiepunten, promoties, inschrijvingen, enz.). Dit economische perspectief op onderwijs

herdefinieert de selectie van studenten door docenten op basis van hun professionele criteria als ‘productieverlies’ of als een ‘gebrek aan efficiency’. Door deze economische herdefiniëring is de professionele autonomie van de staf in feite om zeep geholpen, omdat de staf niet langer in staat is om zijn eigen professionele kwaliteitscriteria bij de selectie en de kwaliteitsbewaking toe te passen. Door streng te selecteren zou de staf immers zijn eigen financiële basis ondergraven.

De economische definitie van onderwijs impliceert dan ook niet toevallig, maar noodzakelijkerwijs een ontprofessionalisering van de wetenschappelijke staf: deze is immers niet langer in staat om zijn eigen inhoudelijke kwaliteitscriteria voor selectie te hanteren, omdat deze door kwantitatieve productieparameters zijn vervangen, die onder externe controle staan van het management. De invoering van kwantitatief gedefinieerde productie-indicatoren voor de wetenschappelijke staf en van kwantitatief gedefinieerde consumptie-indicatoren voor de studenten — inclusief de prijskaartjes die eraan hangen — zijn de duidelijkst zichtbare symptomen van de ontprofessionalisering van de staf en het daarbij behorende consumentisme van de studenten. De economische herdefiniëring van het hoger onderwijs, de overname van de macht in de instellingen voor hoger onderwijs door managers via kwantitatieve controlemechanismen, de ontprofessionalisering van de wetenschappelijke staf en het consumentisme van de studenten gaan overal hand in hand.²² Geheel in overeenstemming met het economische perspectief duidt de nieuwe Nederlandse wet zowel de studenten als de werkgevers aan als de direct belanghebbenden (*stakeholders*) van de universiteiten, zonder de wetenschappelijke staf als zodanig in het organisatieschema op te nemen. Studenten zijn immers de ‘onderwijsconsumenten’ en de werkgevers de toekomstige ‘consumenten’ van deze hoger opgeleide ‘consumenten’.²³

Vanuit dit economische perspectief spreekt het vanzelf dat verschillende academische disciplines niet dezelfde academische waarde hebben. Omdat de markt het belangrijkste mechanisme is dat academische waarden bepaalt, ligt het voor de hand dat filosofen en historici binnen de universiteit van vandaag minder geld en faciliteiten krijgen dan fiscalisten en accountants.²⁴ Zelfs een pessimistische criticus van de moderne universiteit als Max Weber, de eerste denker die waarschuwde voor de onstilbare honger naar macht van managers in het algemeen en voor hun blinde instrumentele rationaliteit in het bijzonder, zou zo’n economische deformatie van de universiteit niet voor mogelijk hebben gehouden.²⁵ De (postchristelijke) ‘moderne conditie’ die Weber in 1918 diagnosticeerde als ‘een onophoudelijke onderlinge strijd van de goden’ — oftewel het naast

elkaar bestaan van onverzoenlijke waardesferen binnen gedifferentieerde samenlevingen — lijkt nu ten einde te zijn gekomen. De God van de kapitalistische economie — Webers ‘geest van het kapitalisme’, die zich manifesteert in een blind streven naar efficiency — lijkt in de gedaante van het neoliberalisme sinds de jaren tachtig de oorlog van alle andere goden te hebben gewonnen.²⁶

Na de ‘dood van God’ en na het ‘moderne’ tijdperk van het door Weber gediagnosticeerde Nietzscheaanse polytheïsme van waarden, zijn we nu getuige van de geboorte van een nieuwe monotheïstische religie, waarin het neoliberale marktfundamentalisme de plaats van God inneemt. Veelbetekenend voor deze fundamentele verandering is het feit dat Webers expliciete waarschuwing dat een nadruk op studentenaantallen haaks staat op de constitutieve waarden van de moderne universiteit, op de dove-mansoren van de hedendaagse managers stuit. Studentenaantallen en de efficiency waarmee zij aan diploma’s worden geholpen, vormen immers in Nederland sinds de jaren tachtig de basis voor de financiering van het hoger onderwijs²⁷. Daarom ziet de ‘ijsskoude poolnacht’ die Weber in 1918 voorspelde er wat anders uit dan hij zich had voorgesteld - en dat geldt zowel voor binnen als voor buiten de universiteiten.

2. De politieke voorkeur om onderwijsinstellingen te veranderen van publieke in particuliere instellingen

In de nieuwe Nederlandse Wet op het Hoger Onderwijs, die volgens plan in 2007 van kracht wordt, neemt de neoliberale voorkeur voor de privatisering van het onderwijs definitieve vormen aan. Als gevolg van een rigoureuze privatiseringsbeleid, beginnend in de jaren tachtig zullen alle instellingen voor hoger onderwijs particuliere instellingen worden in de wettelijke zin, dat wil zeggen ook de huidige openbare instellingen.

*De nieuwe Nederlandse
revolutie-in-wording,
afschaffing van het hele
openbare hoger onderwijs
in wettelijke zin, heeft geen
pendant in het buitenland*

Daarmee behoudt het begrip particulier in de context van het Nederlandse onderwijs een betekenis die aanzienlijk verschilt van de inhoud die dit begrip elders heeft: traditioneel betekent in Nederland een particuliere onderwijsinstelling niet ‘georiënteerd op het maken van winst’ maar ‘op religieuze leest geschoeid’.²⁸ Deze bijzondere situatie gaat, zoals

bekend, terug op de schoolstrijd uit de 19^e en vroege 20ste eeuw tussen de seculiere staat en de kerken met als inzet de macht over het onderwijs.

Deze strijd eindigde toen tussen 1917 en 1920 de staat gelijke financiering toekende aan openbare en aan bijzondere, dat wil zeggen religieuze, onderwijsinstellingen.

De nieuwe Nederlandse revolutie-in-wording, die neerkomt op afschaffing van het hele openbare hoger onderwijs, heeft voor zover ik weet geen pendant in het buitenland.²⁹ Niettemin is het duidelijk dat deze privatisering geheel overeenstemt met de uitgangspunten van de WTO- en GATS-regelingen, omdat financiële privatisering op den duur het logische vervolg is van wettelijke privatisering.

De wettelijke privatisering van de Nederlandse universiteiten zal waarschijnlijk tegelijkertijd een definitief einde maken aan wat nog rest van academisch zelfbestuur, dat wil zeggen aan de laatste restanten die de alleenheerschappij van de managers nog in de weg staan. Om flexibeler en gevoeliger voor de controle van het management te worden, zal de wetenschappelijke staf om te beginnen zijn huidige baanzekerheid moeten worden ontnomen.³⁰ Dit kan worden bewerkstelligd door de (wettelijke) privatisering en de daarbij behorende verandering van de status van ambtenaar in die van particuliere werknemer, eenvoudigweg omdat de particuliere werknemersstatus niet de bescherming van de ambtelijke vaste aanstelling kent.³¹

De verandering van de publieke ambtenarenstatus van de wetenschappelijke staf in een particuliere werknemersstatus zal na 2007 ook worden gebruikt om een nieuw type salaris in te voeren dat op 'verdiensfe' is gebaseerd. Hoe 'verdiensfe' zal worden gedefinieerd en gecontroleerd is natuurlijk een taak van de managers. En gezien het feit dat het management efficiency met kostenbesparing identificeert, zit het er dik in dat ook 'verdiensfe' op de zuinigst mogelijke manier zal worden gedefinieerd. Het laat zich eenvoudig voorspellen dat deze zich zal manifesteren in een verzwaring van de onderwijslast voor de wetenschappelijke staf en in een extensivering van het onderwijs voor de student, omdat dit binnen het economische onderwijsvertoog de enige vertalingen zijn van 'kostendaling per eenheid product'. Bovendien is deze beweging ook al vanaf de jaren tachtig constateerbaar – doorgaans ten koste van de onderzoeksaanstelling van de staf en van de kleinschalige onderwijsvormen. Vermoedelijk zal men nieuwe stafleden ook nieuwe, 'marktconforme' arbeidscontracten aan gaan bieden, zoals Margaret Thatcher in de jaren tachtig in Engeland heeft gedaan, en zal menige manager ernaar streven om 'inflexibele' oudere stafleden te ontslaan.³² De 'versoepeling' van het ontslagrecht en de aanstaande inkorting van het ww-traject kunnen daarom aan de Nederlandse universiteiten nog bloederige taferelen onder het wetenschappelijk personeel gaan opleveren.³³

3. Een politieke voorkeur voor schaalvergroting van de instellingen voor hoger onderwijs en voor fusies van universiteiten en hogescholen

Uiteraard is het Nederlandse systeem voor hoger onderwijs relatief klein: er zijn 14 universiteiten in Nederland, vergeleken met 76 in Engeland (en meer dan 100 in het Verenigd Koninkrijk), 104 in Frankrijk en 106 in Duitsland. Niettemin hebben de Nederlandse beleidsmakers relatief opmerkelijk hoge ambities. Naast de 14 universiteiten zijn er zo'n 40 onderwijsinstellingen voor hoger beroepsonderwijs (hbo). Van oudsher gaat van het totale aantal van 450.000 studenten meer dan 60% naar het hbo en een kleine 40% naar de universiteit. Om enig idee te geven van de schaalgrootte in relatie tot Noord-Amerika: qua studentenaantallen kan Nederland worden vergeleken worden met de staat Michigan, waar (in 1998) 500.000 studenten hoger onderwijs volgden aan 108 instellingen voor hoger onderwijs. Net als in Michigan financiert in Nederland de staat bijna alle hoger onderwijs (direct of indirect).³⁴

Het exacte aantal hogere beroepsopleidingen in Nederland is moeilijk vast te stellen vanwege het doorlopende fusieproces. In de jaren tachtig bracht de staat dit fusieproces op gang door voor hbo-instellingen een minimumomvang te introduceren. Sinds die tijd is de fusiebeweging doorgegaan, aangedreven door de economische logica van de schaalvergroting. Deze schaalvergroting wordt nog steeds structureel begrensd door het binaire systeem, dat wil zeggen door het fundamentele onderscheid tussen universiteiten (met een wettelijk monopolie op promoties en met door de staat gefinancierd onderzoek) aan de ene kant, en hogere beroepsopleidingen (zonder wettelijke promotiebevoegdheden en zonder door de staat gefinancierd onderzoek) aan de andere kant.

Dit binaire systeem heeft echter sinds de jaren negentig voortdurend onder vuur van de politiek en van het management gelegen — van zowel het hbo als van de universiteiten. Het streven van hbo-instellingen naar de naam en de status van universiteit staat bekend als de *academic drift*. Hbo-managers zijn behoorlijk inventief geweest om hun doel te bereiken, onder andere door U-bochtconstructies met voormalige *polytechnics* in Engeland te construeren, dat wil zeggen met hogescholen die de regering-Thatcher na 1988 heeft opgeleukt tot universiteiten. Hoewel deze *academic drift* tot voor kort op grote weerstand van de meeste universitaire besturen stuitte, zijn er nu duidelijke signalen dat de Nederlandse staat binnen de komende vijf jaar de muur tussen het hoger beroepsonderwijs en de universiteiten zal slechten. Zo'n fusie van hbo en universiteit is een logische stap in het beleid van schaalvergroting dat alle Nederlandse kabinetten sinds 1980 voeren en dat het management in beide instellingstypen steunt, wellicht

vanwege de relatie tussen de omvang van een instelling en het inkomen van het management.³⁵

De reden voor dit beleid is eenvoudig, hoewel deze zelden wordt ge-expliciteerd: volgens de economische theorie heeft schaalvergroting een verlaging van productiekosten tot gevolg en dus een verbetering van de concurrentiepositie. Of deze theorie ook voor het onderwijs opgaat is natuurlijk de vraag — een vraag die nooit wordt gesteld omdat deze economische theorie de grondslag vormt van het Nederlandse onderwijsvertoog — maar feit is wel dat sinds de jaren tachtig het bedrag dat de staat per student aan de universiteiten betaalt bijna is gehalveerd. Evenmin wordt ooit de vraag gesteld of schaalvergroting in het onderwijs ongewenste neveneffecten met zich mee brengt buiten de economische sfeer. Schaalvergroting is simpelweg het hoogste doel, omdat deze de kosten van onderwijs reduceert. Het vertoog over het Nederlandse onderwijsbeleid is daarom fundamenteel een economisch vertoog. In dit opzicht loopt Nederland vooruit op de algemene Europese trend, zoals geformuleerd in de eerder genoemde EU-verklaringen en alleen in dit treurige opzicht is er een feitelijke basis voor de claim dat Nederland een gidsland is voor de andere landen.³⁶

Sinds de verklaringen van Parijs en Bologna begint het Europese hoger onderwijsvertoog steeds meer samen te vallen met het Nederlandse vertoog. We zien de belangrijkste ingrediënten van het Nederlandse onderwijsbeleid sinds de jaren tachtig dan ook steeds meer terug in het Europese beleidsvertoog: de economische markt als het organisatiemodel voor hoger onderwijs, het idee dat het verbeteren van de concurrentiepositie van het hoger onderwijs vooral kan worden bewerkstelligd door continu een kostenbesparend beleid te voeren, het idee dat op de kosten het effectiefst kan worden bespaard door continue schaalvergroting, en, *last but not least*, het idee dat alle macht in het hoger onderwijs moet worden overgedragen aan managers. Hoewel dit beleid deel uitmaakt van wat elders *New Public Management* (NPM) wordt genoemd — met name in Engeland, Australië, Nieuw-Zeeland, Canada en Zweden — wordt dit beleid nergens zo rigoreus en consistent doorgevoerd als in Nederland.³⁷ De effecten van dit type beleid kan men daarom nergens zo goed waarnemen als hier.

4. Een politieke voorkeur voor de controle over alle onderwijsinstellingen door managers

Een politieke voorkeur voor het laten controleren van onderwijsinstellingen door een groep managers en de verdwijning van de wetenschappelijke staf uit het organisatorische plaatje is de vierde bijzonderheid van het Nederlandse systeem in vergelijking met de rest van Europa. Deze voorkeur kreeg in 1998 wettelijk zijn beslag in de wet 'Modernisering Universitair

Bestuur'. Deze wet introduceerde het 'professionele' managementmodel in de universitaire bestuursstructuur en schafte het traditionele idee van zelfbestuur van wetenschapsbeoefenaren af — een idee dat terugging op het ideaal van 'de republiek der geleerden'. Sinds 1998 is de wetenschappelijke staf beroofd van zijn institutionele invloed op de universitaire bestuursstructuur en heeft het wetenschappelijk personeel op zijn hoogst nog een adviserende stem. De fusie van bestuur en management, zoals bedoeld in deze wet, is althans in formele zin geslaagd, dat wil zeggen dat er sindsdien sprake is van een algehele overname van bestuur door managers, die *de facto* aan niemand verantwoording schuldig zijn. Men kan dan ook sindsdien met recht spreken van de *managerial colonisation* van de Nederlandse universiteit.³⁸

De nieuwe wet op het hoger onderwijs voorziet in een complete overname door het management van alle bestuurstaken. Dit gebeurt door alle regels te schrappen die specifieke bestuurstaken reserveerden voor de

wetenschappelijke staf (zoals de positie van decaan). In de toekomst zullen managers dus decaan kunnen worden, wat een logisch vervolg is van de huidige situatie waarin decanen worden opgeroepen om op te treden als managers. Voor zover ik weet is er geen enkel ander Europees land waarin de wetenschappelijke staf zo totaal en stilzwijgend van zijn traditionele bestuurlijke

De nieuwe wet op het hoger onderwijs, die in 2007 van kracht zal worden, voorziet in een complete overname door het management van alle bestuurstaken

hegemonie in de universiteit is beroofd en waar het gehele wetenschappelijke personeel is getransformeerd in een 'gewone' categorie werknemers, die geen speciale functie op de universiteit vervult in vergelijking met andere categorieën.

Geheel in deze geest bevat de nieuwe wet uitvoerige artikelen over de positie en de rechten van bestuurders/managers — zij worden eenvoudig met elkaar geïdentificeerd — en formuleert de wet uitvoerige artikelen over de rechten van studenten (de 'consumenten van hoger onderwijs'). Het is veelzeggend dat deze wet daarentegen geen enkele zin wijdt aan de rechten en de positie van de categorie personeel, die traditioneel gezien de *core business* van de universiteit vertegenwoordigde: het verzorgen van wetenschappelijk onderwijs en het doen van wetenschappelijk onderzoek. Dit is symptomatisch voor de Nederlandse situatie en is nader beschouwd het eindstation in het proces van ontprofessionalisering van de wetenschappelijke staf die inherent is aan de economisering van het hoger onderwijs.

Binnen het Nederlandse hogeronderwijsvertoog tellen alleen nog maar kwantificeerbare economische waarden: alleen wat geteld kan worden, telt. Het feit dat de reductie van academische kwaliteit tot kwantificeerbare indicatoren feitelijk onmogelijk is gebleken, telt dus niet.³⁹

Inhoud telt niet en daarom is het proces van ontdifferentiëring op het niveau van het voorheen disciplinair georganiseerde onderwijs een ander symptoom van het proces van ontprofessionalisering. Dit is een proces dat zorgvuldig wordt gecamoufleerd als ‘interdisciplinaire innovatie’ en als het ‘afbreken van muren tussen de koninkrijkes van hoogleraren en tussen geïsoleerde specialismen’. Dat moderne wetenschap *ipso facto* steeds verdere differentiatie en specialisatie met zich meebrengt, zoals Max Weber al in 1918 opmerkte, mag de interdisciplinaire pret niet drukken. Hetzelfde geldt voor de elementaire constatering dat interdisciplinariteit het bestaan van disciplines vooronderstelt.⁴⁰ Deze ontdifferentiëring illustreert dat de economische denkwijze van het ‘moderne’ universitaire management op gespannen voet staat met de grondbeginselen van de moderne wetenschap. Ze illustreert ook dat voorzover de wetenschap verder functioneert aan de univeriteiten dat óndanks en niet dankzij het ‘moderne’ management gebeurt.

Het voorspelbare resultaat van deze ontwikkeling is dat wetenschappelijke disciplines, die directe economische relevantie hebben, gered zullen worden van de ‘gemoderniseerde’ universiteit, omdat hun functioneren van direct belang is voor de economie. Even voorspelbaar is dat de disciplines zonder directe economische relevantie, zoals de geesteswetenschappen, zullen worden overgeleverd aan het disciplinerende regime van het moderne universitaire management.⁴¹ Dit betekent dat zij steeds verder te maken zullen krijgen met ontprofessionaliseringsprocessen, die het vernieuwingsbeleid al in gang heeft gezet in de vorm van de modularisering van het onderwijs, het ‘levenslang leren’, het ‘nieuwe leren’, *e-learning* en de zogenoemde ‘professionalisering’ van docenten (dat wil zeggen hun disciplineren door onderwijskundigen).

De nieuwe wet op het hoger onderwijs tilt dit proces van academische ontdifferentiëring naar een hoger niveau, omdat de staat zich niet langer verantwoordelijk stelt voor het onderwijsaanbod op het niveau van disciplines en faculteiten. Deze worden door de wet samengevoegd in zogenoemde domeinen. Zoals gebruikelijk wordt dit ontdifferentiëringsproces gepresenteerd als een toename van de vrijheid van universiteiten, als een toename van deregulering, flexibilisering en innovatieve kracht en — jawel — als een maatregel om ‘de kosten van de bureaucratie te beheersen’.⁴² De Nederlandse staat zal in de toekomst dus niet langer de verantwoordelijkheid dragen voor het aanbod van specifieke onderwijsdiensten. Zouden

universitaire managers bijvoorbeeld morgen besluiten dat onderwijs in vreemde talen in Nederland niet ‘rendabel’ en dus niet langer gewenst is, dan zou dit type onderwijs overmorgen probleemloos uit Nederland verdwijnen.⁴³

Dit stilzwijgende afscheid door de staat van zijn verantwoordelijkheid om zijn burgers een gegarandeerde bandbreedte aan onderwijs aan te bieden — een afscheid dat zoals altijd als ‘besturen op afstand’ en als ‘toenemende vrijheid en flexibiliteit’ wordt gepresenteerd — zien we ook terug in de veranderende manier waarop de staat controle op het hoger onderwijs uitoefent. Het Nederlandse systeem van kwaliteitsbewaking in het onderwijs ontwikkelt zich momenteel tot een tweeledig proces, waarbij de eerste laag van directe controle door de onderwijsinstellingen zelf wordt gevolgd door een tweede laag van metabewaking: een centrale, nationale controle van de plaatselijke controles. De nieuwe wet op het hoger onderwijs maakt duidelijk dat het Ministerie van ocw zich zal beperken tot dit type metabewaking, waarbij het ook alle controle over de efficiency van het onderwijs zal overlaten aan de plaatselijke managers, en tot het toetsen van macrodoelmatigheid (het nieuwe *buzzword*)⁴⁴ Het is niet moeilijk te voorspellen dat in de toekomst een derde Europese laag van meta-metabewaking zal worden ingesteld bovenop dit apparaat, waardoor de nationale controlesystemen centraal zullen worden gecontroleerd. Hoewel de tekst van de nieuwe wet hier en daar zinspeelt op ‘het beperken van de kosten van de bureaucratie’ zullen deze kosten onherroepelijk verder stijgen. En dit gaat, zoals altijd, ten koste van de twee oorspronkelijke kerntaken van de universiteit: onderzoek en onderwijs, en dat wil zeggen: ten koste van de wetenschappelijke staf.⁴⁵

De toenemende kosten van het management staan ondermeer in een nauwe relatie tot de geplande decompositie van de wetenschappelijke staf en de geplande toename in Human Resource Management (HRM). Dit HRM-plan heeft als doel om verdere controle uit te oefenen over de professionele criteria van de staf, en leidt tot niets minder dan een doelbewuste ontbinding van ‘wetenschap als beroep’ in een verzameling deeltaken. Zoals alles in de kosmos van het management wordt deze decompositie niet als een gebeurtenis maar als een proces opgevat, dat het begin inluidt van een ‘herbezinning op de academische professie’ en dat nog maar pas is begonnen.⁴⁶

Volgens auteur Egbert de Weert van CHEPS (*Centre of Higher Education Policy Studies* van de Universiteit van Twente) is het nog maar de vraag of het bestaande systeem van academische rangen en posities die zijn gebaseerd op criteria voor onderzoeksperformance, nog wel zo geschikt is en of het niet beter kan worden vervangen door een flexibeler systeem dat beter

rekening houdt met de verschillende taakcomponenten. In plaats van de traditionele academische oriëntatie op onderzoek, wordt de moderne universiteit geadviseerd om 'taakpakketten te creëren die meer omvatten dan onderwijs en onderzoek' alleen (sic, c.l.).⁴⁷ Deze decompositie van de taken van de wetenschappelijke staf heeft als vanzelfsprekend voordeel dat deze meer management en meer controle door managers met zich meebrengt: 'Dit model stimuleert *human resource management*, waarbij afspraken over opdrachten en de resultaten ervan, over de beoordeling van de wetenschappelijke staf en over beoordelingsschema's, alsmede inkomsten-naar-verdienste de kerncomponenten vormen'.⁴⁸ Uiteraard is het aan het management om de taakcomponenten vast te stellen en te beoordelen en even vanzelfsprekend ontbreekt het kostenplaatje voor dit management-model.⁴⁹

Het ziet er dus naar uit dat het proces van ontprofessionalisering van de wetenschappelijke staf, dat ook plaatsvindt in sommige andere landen, in Nederland in 2007 zal zijn voltooid.⁵⁰ Dit onthutsende feit wordt enig-

Het ziet er naar uit
dat het proces van
ontprofessionalisering van
de wetenschappelijke staf in
Nederland in 2007 zal zijn
voltooid

zins verhuuld door de omstandigheid dat nogal wat managers zelf academische diploma's bezitten. Soortgelijke machtsverschuivingen van professionals naar managers hebben plaatsgevonden in de zorgsector, waar medici nu direct onder controle staan van het management dat hun outputindicatoren bepaalt, in de juridische sector die nu wordt gefinancierd op basis van het aantal

gerealiseerde vonnissen, en bij de politie waar eveneens outputindicatoren zijn geïntroduceerd, zoals het aantal uitgedeelde bekeuringen en quota voor bepaalde typen misdaden die moeten worden 'gehaald'.

Hoe deze *managerial colonisation* in de praktijk van het hoger onderwijs werkt, kan worden geïllustreerd aan de hand van de recente herordening van alle functies bij de Nederlandse universiteiten volgens de zogenoemde Universitaire Functie Ordening (UFO). Als gevolg van deze operatie zijn alle posities binnen de Nederlandse universiteiten zodanig geherdefinieerd, dat zij passen in het favoriete (UFO-) organisatiemodel van het management.⁵¹ Officieel was de ratio achter dit model om meer uniformiteit en grotere flexibiliteit binnen het personeel te scheppen, maar feitelijk ontstond er een nieuwe hiërarchie, waarin de managers alle topposities op elk niveau binnen de universiteit bekleden. Verder was de reorganisatie bedoeld om de gemiddelde loonkosten voor de wetenschap-

pelijke staf te verlagen omdat de bestaande structuur als ‘topzwaar’ werd gedefinieerd.

Dit beleid is volledig in overeenstemming met de verlaging van de salarissen van de wetenschappelijke staf, die vanaf het midden van de jaren tachtig plaatsvindt en met het voortdurend overhevelen van beroepskosten van de werkgever naar het wetenschappelijk personeel. Het gaat hierbij om kosten die zijn gerelateerd aan bijvoorbeeld publiceren en aan deelname aan conferenties.⁵² Deze trend is internationaal waarneembaar want we zien hem ook in Engeland, Duitsland en Frankrijk. Nederland loopt alleen in vergelijking met de meeste andere Europese lidstaten voor.⁵³ Volgens de managers was een ‘betere balans’ tussen verschillende posities nodig, en — gegeven het ‘topzware’ karakter van de wetenschappelijke staf — natuurlijk ook een rem op hun opwaartse mobiliteit en een ‘neerwaartse bijstelling’ van hun gemiddelde inkomen. De gebruikte Hay-methode herschikte alle functies op basis van het aantal personen dat door iemand wordt ‘gemanaged’, dus het was nogal voorspelbaar dat de managers aan de top zouden eindigen omdat zij *iedereen* managen. De vraag of dit puur bureaucratische orderingsprincipe zinvol is voor de universiteit werd vanzelfsprekend niet gesteld.

Ten slotte — en niet helemaal onbelangrijk — werden de salarisschalen dienovereenkomstig ‘geherordend’. De ufo-reorganisatie had in het universitaire kostenplaatje tot gevolg dat de relatieve budgetten voor de wetenschappelijke staf werden verlaagd. Deze verandering was te verwachten, omdat meer management in feite meer bureaucratie betekent en die meer geld kost. Deze structurele groei van de universitaire bureaucratie is herkenbaar aan de onophoudelijke groei van het aantal formele controleprocedures, die officieel de *accountability* en de ‘transparantie’ van de instellingen vergroten. Daarom is de typisch antibureaucratische fraseologie van het managementvertoog even cynisch als hypocriet: een ideologie in de letterlijke betekenis van het woord.⁵⁴

Het eerste grote probleem met de ufo was dat, voor zover het de wetenschappelijke staf betrof, er geen overeenkomsten waren tussen het organisatieschema en de realiteit. De meeste functies en taken van de staf waren door het schema zodanig beschreven dat er weinig tot weinig overeenkomsten waren met wat wetenschappers in feite doen. Aan bepaalde leden van de wetenschappelijke staf (‘universitaire docenten’) werd plotseling meegedeeld dat zij volgens hun nieuwe taakomschrijving alleen konden doceren en onderzoeken nadat ze daarvoor een schriftelijk plan hadden voorgelegd aan hun leidinggevende. De meesten van hen hadden al jaren lang zelfstandig onderwijs hadden verzorgd en zelfstandig onderzoek gedaan. De betreffende leidinggevende — doorgaans een hoogleraar — wordt veron-

dersteld te controleren of deze plannen passen in het meest recente *mission statement* van het management, en die moet weer worden gecontroleerd door de decaan. Deze wordt op zijn of haar beurt weer gecontroleerd door het College van Bestuur, alles natuurlijk ter vergroting van de *accountability* en ‘ter vermindering van de bureaucratie’.⁵⁵ Opvallend genoeg is dus *en passant* in de ‘moderne’ universitaire praktijk de academische vrijheid

En passant is de academische vrijheid van de wetenschappelijke staf zonder enige vorm van publieke discussie en zonder enige officiële aankondiging afgeschaft

van de wetenschappelijke staf — de ruggengraat van het traditionele Humboldtiaanse idee van de universiteit — zonder enige vorm van publieke discussie en zonder enige officiële aankondiging afgeschaft, simpelweg omdat de politiek en het management in Nederland de ideologie van de kenniseconomie hebben omhelsd.

Een ander probleem met de ufo was dat het management en niet

de wetenschappelijke staf besliste op welke plek iedereen in dat systeem paste, zonder daar ook maar de minste rechtvaardiging voor te geven. Na jarenlang gepraat over ‘prestaties’ en ‘output’ besteedden de managers dan ook nagenoeg geen aandacht aan de eigenlijke prestaties van ‘hun’ wetenschappelijke staf, maar namen zij de vrije hand in het reorganiseren van ‘hun’ universiteiten, zonder aan iemand verantwoording voor hun handelwijze schuldig te zijn. Door de organisatieschema’s zelf in te vullen maakte menige manager bovendien van de gelegenheid gebruik om medestanders te belonen en tegenstanders te straffen.

Dit voorbeeld van *managerial colonisation* illustreert duidelijk hoe het moderne management universitair personeel in een permanente staat van reorganisatie houdt om zo zijn controle te vergroten.⁵⁶ De ufo-herordening resulteerde dan ook in veel frustratie en tijdsverlies bij het wetenschappelijke personeel en in een stroom aan klachten en beroepsprocedures van degenen die waren ‘geherordend’ — en dit allemaal natuurlijk alweer in naam van de ‘efficiency’. Vergeleken met bijvoorbeeld Duitsland en de Verenigde Staten is het opvallend dat in Nederland het hele idee van zelfbestuur door de wetenschappelijke staf compleet is verdwenen uit het hogeronderwijsvertoog. Tegenwoordig worden de Nederlandse hoogleraren op zijn best nog gezien als behorend tot het ‘midden-management’. De recente ufo-reorganisatie en de nieuwe wet op het hoger onderwijs hebben met andere woorden duidelijk gemaakt dat de wetenschappelijke staf aan de Nederlandse universiteiten inmiddels aan het veranderen is in een ufo

in de oorspronkelijke betekenis van de afkorting: in een *Unidentified Flying Object*.

5. Een politieke voorkeur voor bezuinigingen, ongeacht de kosten

De vijfde bijzonderheid van het Nederlandse hoger onderwijs beleid is het radicale karakter van de Nederlandse bezuinigingspolitiek, geïllustreerd door het feit dat Nederland bijna de laagste positie binnen de EU inneemt wat betreft het percentage van de begroting dat wordt besteed aan onderwijs. Deze politiek laat zich illustreren aan de manier waarop de Nederlandse staat de Europeanisering van het hoger onderwijs na Bologna ter hand heeft genomen. Hoewel de verbale toewijding van de Nederlandse beleidsmakers aan de Europese idealen meestal onberispelijk is, stopt die toewijding meestal onmiddellijk als Europese richtlijnen een hogere financiële bijdrage van de Nederlandse staat vragen dan het bestaande niveau.

Een goed voorbeeld hiervan is de duur van de Nederlandse masteropleiding. Hoewel de mastercyclus in het toekomstige Europese model afhankelijk is van de lengte van de bachelorcyclus, wordt in Nederland een al gesignaleerd cruciaal probleem doodgezwegen. Zowel de *European Universities Association* als de Nederlandse onderwijsinspectie heeft er namelijk op gewezen dat er een probleem is om de Nederlandse masterdiploma's buiten de Nederlandse grenzen erkend te krijgen, omdat de opleidingsduur vergelijkenderwijs te kort is⁵⁷. Deze situatie heeft niet geleid tot een aanpassing van de Nederlandse aan de Europese norm, omdat verlenging van de studieduur meer geld zou kosten. In het Nederlandse hoger onderwijs-vertoog blijft de normale logica dus ondergeschikt aan de economische bezuinigingslogica. Daardoor is het universitaire doctoraaldiploma, dat voorheen boven het Angelsaksische mastersdiploma werd gerangschikt, inmiddels onder dat niveau gezakt — en dat allemaal natuurlijk zonder dat dit geconstateerde 'concurrentienadeel' aan de onderwijsconsumenten wordt bekend gemaakt.⁵⁸

In plaats van het verlengen van de masteropleiding tot een erkend Europees niveau zoekt de Nederlandse staat de oplossing in het verder afschuiven van de financiële verantwoordelijkheid naar de instellingen voor hoger onderwijs zelf. Deze (financieel gemotiveerde) truc is dezelfde die de Nederlandse staat toepaste bij de invoering van het 'besturen op afstand' in de jaren tachtig. De autonomie die destijds aan de universiteiten werd gegund was namelijk hoofdzakelijk de autonomie om hun eigen budget te korten.⁵⁹ Dit is waarschijnlijk één van de belangrijkste redenen waarom de huidige Nederlandse regering zoveel haast heeft om een nieuwe wet op het hoger onderwijs in te voeren (en daarmee alle openbare instellingen voor hoger onderwijs zo spoedig mogelijk te privatiseren), en waarom de

Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (vsnu) dit element van deze wet openlijk bestrijdt, hoewel ze niet gekant is tegen het idee van privatisering op zichzelf.⁶⁰

6. Een politieke voorkeur voor 'topkwaliteit'

De laatste bijzonderheid van het Nederlandse beleidsvertoog over het hoger onderwijs betreft de permanente voorkeur voor 'topkwaliteit'. In 2000 beweerde de voorzitter van de vsnu dat wij 'internationaal gezien voorop lopen' en dat 'vanwege onze kwaliteit' de buitenlandse studenten massaal zullen toestromen.⁶¹ Een enkele Nederlandse beleidsmaker claimt zelfs een nieuwe Columbus op het gebied van hoger onderwijsbeleid te zijn.⁶²

Feitelijk is er echter geen enkele basis voor de Nederlandse claims op topkwaliteit. De Nederlandse universiteiten worden al sinds de jaren tachtig zwaar ondergefinancierd en staan nu bijna onderaan de oeso-ranglijst

*Nederlandse universiteiten
scoren slecht op de bekende
ranglijsten van Europese
topuniversiteiten, laat staan
op de wereldranglijsten*

wat betreft het budget voor hoger onderwijs per hoofd van de bevolking. Sinds de jaren tachtig is bovendien 30 procent van de wetenschappelijke staf aan de universiteiten wegbezuinigd.⁶³ Het is tegen deze achtergrond niet vreemd dat Nederlandse universiteiten slecht scoren op de bekende ranglijsten van Europese topuniversiteiten,

laat staan op de wereldranglijsten.⁶⁴ Nader beschouwd is het Nederlandse managementjargon van 'topkwaliteit' alleen een pr-slogan die stoelt op een volledige ontkenning van de relevante feiten⁶⁵. Met hun topkwaliteitssyndroom ('*we are the champions*') bedoelen Nederlandse onderwijsmanagers dan ook waarschijnlijk hoofdzakelijk zichzelf: het Nederlandse vertoog over het hoger onderwijsbeleid lijkt ook in dit opzicht zelfreferentieel.⁶⁶ Karakteristiek in dit verband is in elk geval dat wanneer de topkwaliteit van de Nederlandse universiteiten feitelijk onvindbaar blijkt, dit als een 'imagoprobleem' wordt gepresenteerd, waarvan de oplossing 'meer pr' en 'meer communicatiestrategieën' vergt.⁶⁷

CONCLUSIE

Het ziet ernaar uit dat het Nederlandse hoger onderwijs ook na de Bologna-verklaring zijn bijzondere kenmerken zal behouden. In tegenstelling tot andere EU-landen, zoals Duitsland, ligt het Bolognaproces in Nederland in het verlengde van het neoliberale beleid dat al sinds de jaren tachtig is

uitgevoerd. Dit beleid kan worden samengevat onder de noemers van de commercialisering van kennis, de vermarkting van het onderwijs, schaalvergroting als het belangrijkste instrument voor kostenbesparing, en, *last but not least*, de *managerial colonisation* van het hoger onderwijs en de gelijktijdige ontprofessionalisering van de wetenschappelijke staf – en dit laatste onder het Orwelliaanse mom van een nieuw professionalisme.

Het Nederlandse model representeert *au fond* een radicale variant van het New Public Management, hoewel het Nederlandse onderwijsmanagement gewoonlijk originaliteit en een voortrekkersrol claimt. Het lijkt niet ver gezocht om hier een hedendaagse variant van het traditionele Nederlandse gidslandsyndroom te signaleren. Ik heb in dit artikel echter geen feitelijke gronden kunnen vinden voor de claim dat dit beleid het Nederlandse concurrentievermogen in het hoger onderwijs internationaal heeft bevorderd. De radicale afbraak van wat van oudsher onderzoeksuniversiteiten waren en de onttakeling van de academische professie wijzen eerder in de omgekeerde richting.

Vertaling: Ton Brouwers/Chris Lorenz

Noten

- 1 Zie *The Economist* 10 september 2005, 'The Brains Business'; *The New York Times* 3 november 2005 'The Truth about the Colleges'; *The New York Times* 3 december 2005, 'Imported brains'; *The New York Times* 9 februari 2006, 'Panel explores standard tests for colleges'.
- 2 Zie Gerard Delanty, 'Ideologies of Knowledge Society and the Cultural Contradictions of Higher Education', *Policy Futures in Education*, 1 (2003), (1), 71-82; Peter Scott, 'Universities and the knowledge economy', *Minerva* 43 (2005), (3), 297-309.
- 3 Zie Fritz Stern (red.), *Varieties of history. From Voltaire to the present*, (New York: MacMillan 1970), en Patrick Gardiner (red.), *Theories of history*, (New York: The Free Press 1959).
- 4 Voor Nederland, zie: 'Topondernemers controleren de universiteiten', *NRC Handelsblad* 07-03-2006.
- 5 Zie M. Parker en D. Jary, 'The McUniversity: Organization, Management and Academic Subjectivity', *Organization* 2 (1995), (2), 319-338; George Ritzer, 'McUniversity in the Postmodern Consumer Society', *Quality in Higher Education* 2 (1996), (3), 185-199; D. Hayes en R. Wynyard (red.), *The McDonaldization of Higher Education*, (Westport and London: Greenwood Press 2002); Richard Horton, 'The Dawn of McScience', *New York Review of Books* 11 maart 2004; Henry Etzkowitz, 'The evolution of the entrepreneurial university', *International Journal of Technology and Globalization* 1 (2004), (1), 64-77. Zie ook *Nieuwe Wetgevingsnotitie Wet Hoger Onderwijs*, Ministerie van ocw, <http://www2.minocw.nl/persbericht.jsp?pageID=7022&jaar=2005>, waar universiteiten worden omgedoopt in 'maatschappelijke ondernemingen', 11. De Universiteit van Twente – waar CHEPS is ondergebracht – noemt zichzelf een 'ondernemende universiteit'.
- 6 Jürgen Habermas, 'Technology and Science as Ideology', in: Steven Seidman (red.), *Jürgen Habermas on Society and Politics: a Reader*, (Boston, MA: Beacon Press 1989), 237-256.
- 7 Deze voorhoedeoppositie van Nederland

- hangt samen met de omstandigheid dat het vertoog over het Nederlandse hoger onderwijsbeleid niet of nauwelijks deel uitmaakt van het publieke debat. Vrijwel alle beleidsadviezen aan en beleidsevaluaties van het Ministerie van ocw zijn afkomstig van één 'expertcentrum', het Centre of Higher Education Policy Studies van de Universiteit van Twente (CHEPS), of worden geschreven door 'reflexieve mensen van de praktijk' van het Ministerie van ocw zelf, zoals Roel in 't Veld en Walter Kickert. De input en output van het Nederlandse onderwijsbeleidssysteem zijn zo rechtstreeks aan elkaar gekoppeld.
- 8 Voor de politieke context, zie: Jürgen Schriewer, 'Bologna und kein Ende. Die iterative Konstitution eines Europäischen Hochschulraumes', in: R. Hohls e.a. (red.), *Europa und Europäer. Quellen und Essays zur modernen europäischen Geschichte* (Stuttgart: Steiner 2005), 461-469. Zie voor de historische context: Hilde de Ridder-Symoens, *Nieuwe wijn in oude zakken, of toch niet? De Bologna-verklaring in historisch perspectief*, Amsterdam 2002.
  - 9 Opmerkelijk is dat de juridische status van deze verklaring, die het universitaire landschap op zijn kop heeft gezet, volledig duister is gebleven. Zie Hauke Brunkhorst, 'So wird Sachzwang gebaut', in: *Die Tageszeitung* 12 Augustus 2006.
  - 10 Volgens een commentaar in *The New York Times* van 3 december 2005 (met als kop 'Imported brains') werd in 2004 door 565.039 buitenlandse studenten ongeveer 13,3 miljard dollar aan de Amerikaanse economie bijgedragen.
  - 11 Het is veelzeggend dat alleen de economische beleidsdoelen van de EU zijn omgezet in een beleidspraktijk. Zie de kritiek van de vakbonden van de Europese Federatie van Vakbonden, *The European's Union's Lisbon strategy*, <http://www.etuc.org/a/652>.
  - 12 In de VS wordt tegelijkertijd precies de tegenovergestelde bezorgdheid onder woorden gebracht: de angst om de internationale onderwijsmarkt kwijt te raken aan de EU, Canada en Australië vanwege de beperkingen van na '9/11'. Zie 'Imported brains'.
  - 13 De gelijkenis met de economische plannen van het voormalige Oostblok — inclusief het ontbreken van enige rationele basis van het plan — is op dit punt opvallend.
  - 14 De voortdurende transformatie van de politieke agenda tot een 'objectieve' kracht is één van de kenmerkende eigenschappen van het management-discours.
  - 15 Zie 'Time to move up a gear' - *Commission President Barroso presents Annual Progress Report on Growth and Jobs*, <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/71&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en>. Typend voor de neoliberale EU-visie op onderwijs is Barroso's bewering op p. 2 dat 'alle leerlingen les in ondernemerschap zouden moeten krijgen als onderdeel van het curriculum', 25 januari 2006. Het EU-document, *A new start for the Lisbon Strategy*, concludeerde halverwege het 'Lissabonproces' in 2005 nogal eufemistisch dat 'de resultaten niet erg bevredigend zijn'.
  - 16 Voor een actueel overzicht van de ECTS-situatie per land, zie: <http://www.esib.org/wg/education/ECTSSurvey.htm>
  - 17 De Europese Commissie is het politieke orgaan dat over GATS onderhandelt. Zoals bekend heeft het Europese Parlement geen effectief gezag om de Europese Commissie te controleren. De politieke controle buiten het Europese parlement over GATS is nog ondoorzichtiger omdat het hoger onderwijs onder de nationale ministeries van onderwijs ressorteert, die geen directe verbinding met de Europese Commissie hebben. Voor het algemene kader van dit probleem, zie: John Morijn, *Addressing Human Rights concerns within the World Trade Organization. A perspective on Human Rights and Trade and its application to Article XX of GATT*, Lisbon—Coimbra 2002, en John Morijn, *A Human Rights perspective of Liberalisation of Education Services within the WTO & EC*, (ongepubliceerde paper).

- 18 Voor de uitzonderingsclausules, zie: Morijn, *Addressing Human Rights*.
- 19 Opmerkelijk is dat deze economische definitie van onderwijs wordt doorgedrukt in dezelfde tijd dat economen zich afvragen wat de feitelijke economische waarde is van onderwijsinvesteringen op individueel en collectief niveau. Zie 'Economic View: What's the Return on Education?' in: *The New York Times* 11 december 2005.
- 20 Het herziene voorstel stelt in opsomming 16 op p.12. 'Of bepaalde activiteiten die publiek gefinancierd of aangeboden worden door publieke instellingen een "dienst" zijn, moet van geval tot geval worden beoordeeld in het licht van al hun kenmerken, met name de wijze waarop zij aangeboden, georganiseerd en gefinancierd worden in de lidstaat in de context van zijn verplichtingen.' Zie *Council of the European Union 5161/05, Interinstitutional file 2004/2001 (COD)*, <http://www.dienstenrichtlijn.nl/richtlijn/>. Sinds de jaren tachtig hebben alle Nederlandse kabinetten hoger onderwijs als een 'dienst' afgeschilderd.
21. Voor de details zie mijn *Van het universitaire front geen nieuws*, (Baarn: Ambo 1993); idem, 'Is dit beleid of is erover nagedacht?' "Van het universitaire front geen nieuws" vijf jaar later', in: *De Gids* 160 (1998), (4), 281-291; idem, 'The Myth of the Dutch Middle Way', in: *Wissenschaftsrecht* 33 (2000), 189-209; 'Dutch University Governance and the Bologna Declaration', in: *Oxford Magazine* no. 250, Noughth Week, Trinity term, 2006, 4-6.
22. Voor Engeland zie: Richard F. Gombrich, *British higher education policies in the last twenty years; the murder of a profession*, Tokyo 2000.
- 23 *Wet Hoger Onderwijs*, 7.
- 24 Egbert de Weert, 'Pressures and prospects facing the academic profession in the Netherlands', *Higher Education* 41 (2001), 95, suggereert op typerende wijze dat 'hoogleraren beter betaald moeten worden als zij bruikbare, nuttige colleges geven'. Zie ook het CHEPS-rapport, *Een basis voor een Sterkte Zwakte analyse van het Nederlands hoger onderwijs in internationaal perspectief*, Twente 2001, 74, waar de retorische vraag wordt gesteld of Nederland 'specialisten in de Oud-Egyptische talen' nodig heeft.
- 25 Zie Max Weber, *From Max Weber: Essays in sociology* (vertaald, geredigeerd en met een inleiding door H.H. Gerth en C. Wright Mills), (New York en Oxford: Oxford UP 1958), 147-148 en 131. In de jaren zeventig heeft Habermas de 'proletarisering' van de professionals al gediagnosticeerd. Zie Jürgen Habermas, 'What does a crisis mean today? Legitimation problems in late capitalism', in: Seidman (red.), *op.cit.*, 279; 'Bovendien komen gefragmenteerde en monotone arbeidsprocessen in toenemende mate voor in sectoren waarin men voorheen op grond van de beroepsrol een individuele identiteit kon ontwikkelen. Een intrinsieke motivatie voor prestatie wordt in marktafhankelijke arbeidsdomeinen steeds minder ondersteund door de structuur van het arbeidsproces.' Zie ook Ritzer, 'McUniversity'.
- 26 Weber, *op.cit.*, 152.
- 27 Weber, *op.cit.*, 133: 'Bijna iedereen wordt aldus beïnvloed door de indruk dat grote studentenaantallen een onmetelijke zegen van enorme waarde zijn.' En: 'Na ampele ervaring en sobere reflectie heb ik een groot wantrouwen jegens colleges die veel studenten trekken, ook al zijn ze niet te vermijden.'
- 28 Ministerie van ocw, *Funding and recognition. A comparative study of funded versus non-funded education in eight countries*, <http://www.minocw.nl/bhw/92/10.html>.
- 29 *Wet Hoger Onderwijs*, 12. De recente privatisering van de Nederlandse gezondheidszorg kreeg evenmin aandacht in het buitenland.
- 30 De Weert, *op.cit.*, 97, voorspelt eufemistisch dat niet alle stafleden blij zullen zijn met hun 'modernisering': 'Er kan spanning optreden tussen de claims van het professoraat en de door het management geformuleerde beleidskaders.' In het Verenigd Koninkrijk

- werd *tenure* voor nieuwe stafleden in de jaren tachtig door de regering-Thatcher afgeschaft.
- 31 Zie mijn artikel 'Myth', 189-209. Dit is een belangrijk verschil met Duitsland waar hoogleraren vooralsnog overheidsambtenaren voor het leven zijn (*beamtet auf Lebenszeit*).
  - 32 Voor de gevolgen van steeds grotere werkdruk voor de wetenschappelijke staf, zie Elisabeth Berg, Jim Barry en John Chandler, 'The New Public Management and Higher Education: a Human Cost?', in: Mike Dent, John Chandler en Jim Barry (red.), *Questioning the New Public Management*, (Aldershot: Ashgate 2004), 161-175.
  - 33 Zie mijn 'Myth', 203-205.
  - 34 Naast het openbare hoger onderwijsbestel zijn er een aantal particuliere hoger onderwijsinstellingen die vooral hoger beroepsonderwijs aanbieden. Het totale aantal studenten is niet bekend, maar wordt geschat op ongeveer 35.000. Bron: Ministerie van ocw, *Funding and recognition*.
  - 35 Zie *Wet Hoger Onderwijs*. In 1993 heb ik dit samengaan voorspeld in mijn *Van het universitaire front geen nieuws*, 42-43.
  - 36 *Koers op kwaliteit. Internationaliseringsbrief hoger onderwijs*, gepresenteerd door de minister van ocw aan de Tweede Kamer, 12 november 2004, 6-8.
  - 37 Voor het 'officiële' beleidsbeeld van 'het Nederlandse model' en de wortels ervan, zie De Weert, *op.cit.*, 77-101; Walter Kickert, 'Steering at a distance: a new paradigm of public governance in Dutch higher education' in: *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 6 (1995), (1), 135-157.
  - 38 *De iure* zijn managers verantwoordelijk schuldig aan een 'raad van toezicht'. Deze zijn echter ook door de politiek benoemd en worden eveneens bevolkt door managers. Zie De Weert, *op.cit.*, 97: 'De nieuwe bestuursstructuur impliceert een verschuiving van het collegiale model naar een geïntegreerd managementmodel met decanen als professionele managers.' Voor een vergelijking met de Duitse situatie, zie: Uwe Schimank, 'New Public Management and the academic profession: reflections on the German situation', in: *Minerva* 43 (2005), (4), 361-376, en 'Bronxford in Deutschland. Die Hochschulen zwischen Glanz und Elend', in: *Das Parlament* Nr. 03, 16.01.2006.
  - 39 Zie Rachelle L. Brooks, 'Measuring University Quality', in: *The Review of Higher Education* 29 (2005), (1), 16: 'Studies over universitair onderzoek en academische kwaliteit zijn amper in staat om de productiviteit van de staf in talloze velden vast te stellen, vooral in de humaniora vanwege de beperkte reikwijdte van de meetmethoden. Het grootste probleem zit in het vertalen van kwaliteit in kwantiteit.' De Weert (CHEPS) presenteert in zijn overzicht van de recente geschiedenis van de Nederlandse universiteit de machtsovername door de managers als het 'moderne concept' van de universiteit. Critici van deze ontwikkeling worden als 'de traditionellen' weggezet. Zie: De Weert, *op.cit.*
  - 40 Max Weber, 'Science as a vocation', in: *op.cit.*, 135: 'Een goede en werkelijk blijvende prestatie is tegenwoordig per definitie een gespecialiseerde prestatie.' Zie ook 134, waar Weber verklaart dat 'de wetenschap een specialisatiefase is binnengetreken die men zich voorheen niet kon voorstellen en die voortaan altijd zal blijven bestaan'.
  - 41 Zie Michel Foucault, *Discipline and punish. The birth of the prison*, (Londen: Penguin 1977).
  - 42 *Wet Hoger Onderwijs*, 5-10.
  - 43 Dit voorbeeld is niet onrealistisch omdat in de jaren negentig het Ministerie van ocw zelf dat voorstel heeft geformuleerd om te bezuinigen op de uitgaven.
  - 44 *Wet Hoger Onderwijs*
  - 45 Vgl. Andrew Laird, 'The Wrong Idea of the University', 2: 'De meest belachelijke claim die de QAA (Quality Assurance Agency, c1.) naar voren heeft gebracht, is dat men de bureaucratie en de regelgeving aan universiteiten wil verminderen.'
  - 46 Volgens De Weert, *op.cit.*, 99, bevindt dit proces zich nog in de 'prenatale fase'.
  - 47 De Weert, *op.cit.*, 98.

- 48 De Weert, *op.cit.*, 98. Vergelijk voor het Verenigd Koninkrijk, Laird, 'Wrong idea of university', 3, waar Bruce Charlton wordt geciteerd: 'De geëxpliciteerde doelstelling van onderwijsverbetering was en is gewoon een gemakkelijk excuus voor het opleggen van een top-down regulering van de wetenschappelijke staf door managers'.
- 49 De ontkenning van eigen materiële belangen is een algemeen kenmerk van het managementvertoog. Max Weber doorzag al dat dit kenmerk eigen is aan alle bureaucratische organisaties.
- 50 Zie Keith Roberts en Karen Donahue 'Professing professionalism: bureaucratization and deprofessionalization in the academy', *Sociological Focus* 33 (2000), (4), 365-383; Jim Barry en Mike Dent, 'New Public Management and the professions in the UK. Reconfiguring control?', in: Dent, Chandler en Berry (red.), *op.cit.*, 7-24.
- 51 De Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (vsnu) liet het wetenschappelijk personeel weten dat de reorganisatie zou uitgaan van de Hay-methode, recentelijk herontdekt voor de publieke sector maar jammerlijk achterhaald voor de rest van de samenleving. Hays *Guide Chart-Profile*-methode is gebaseerd op drie factoren: know-how, probleemoplossen en *accountability*. Persoonsgerichte analyses neigen ertoe om iemands werk in relationele termen te beschouwen — degene aan wie hij/zij rapporteert, degene die hem/haar begeleidt. De Hay-methode is persoonsgericht. Posities worden gecategoriseerd op grond van 31 niveaus en gerangschikt tussen Niveau 1 en Niveau 31 op basis van hun HR-punten.
- 52 Deze overheveling heeft voor het Nederlandse wetenschappelijke personeel aanzienlijke nadelige gevolgen gehad, omdat vanaf 2000 deze kosten niet meer aftrekbaar waren.
- 53 In 2004 zijn in Duitsland de salarissen van nieuwe hoogleraren sterk verlaagd en verbonden met 'prestatie indicatoren' — vooral de 'prestatie' van het vinden van betalende opdrachtgevers. Voor Frankrijk, zie Pierre Jourde, 'L'université française est morte', in: *Le Monde Diplomatique*, september 2003. Voor Engeland zie Gombrich, *British higher education policies*.
- 54 Voor vergelijkbare conclusies voor het Verenigd Koninkrijk, zie Bruce Charlton, 'Audit, accountability, quality and all that: The growth of managerial technologies in UK Universities', in: Stephen Prickett & Patricia Erskine-Hill (Eds), *Education! Education! Education! — Managerial ethics and the law of unintended consequences*, Thorverton, 2002, 13-28.
- 55 Dit is een concreet voorbeeld van de ontprofessionalisering van de staf door het universitaire management. Voor Nederland zie ook Gerard van Tillo, *Dit volk siert zich met een toga. Achtergronden van het academisch onbehagen*, Amsterdam 2005. Voor Frankrijk, zie Luigi Del Buono e.a., *Libre Noir sur les universités françaises*, Paris 2003. Voor Duitsland, zie Wolfgang Löwer, 'Normen zur Sicherung guter wissenschaftlicher Arbeit', in: *Wissenschaftsrecht* 33 (2000), (3), 220 – 242. Voor het Verenigd Koninkrijk, zie: Charlton, *op.cit.*; Gombrich, *op.cit.*; Aidan Foster-Carter, 'Deliver us from the quality police', *Times Higher Education Supplement* 27 maart 1998; Michael Loughlin, 'Audititis... whatever that means', in: *Times Higher Education Supplement* 22 maart 2002, 20; Frank Furedi, 'Why the QAA should RIP', <http://www.spiked-online.com/Articles/00000002D210.htm>
- 56 Voor het begrip *managerial colonisation*, zie Dent, Chandler and Berry, 'Introduction: Questioning the New Public Management', in: idem (red.), *op.cit.*, 2.
- 57 *Wet Hoger Onderwijs*, 28. Nederland deelt dit erkenningsprobleem met België en Zweden.
- 58 Momenteel zijn in de mens- en geesteswetenschappen alleen de onderzoeksmasters-opleidingen tweejarig. Hun langere duur zal binnenkort worden 'gecompenseerd' door hun vervolgtraject — het promotietraject — terug te brengen van vier naar drie jaar.
- 59 Dit wordt zelfs toegegeven door één van de Nederlandse architecten van het 'be-

- sturen op afstand', Kickert, *op.cit.*, 135-157. Zie 145: 'Het onderwijs, met name het universitair onderwijs, had een lage financiële prioriteit, en hoewel de universiteiten met een grote toename van het aantal inschrijvingen te maken kregen, namen hun budgetten af, zowel in relatieve als in absolute termen.' Zie ook 144: 'de noodzaak tot bezuinigingen speelde een rol. De verantwoordelijkheid voor de precieze inhoud van de bezuinigingen werd aan de instellingen overgelaten. Zij kregen dus de macht om zelf de pijnlijke bezuinigingen uit te voeren – niet de meest prettige autonomie die men zich kan voorstellen'.
- 60 VSNU, *Een nieuwe wet op het Hoger Onderwijs en Onderzoek?* Positiepaper VSNU, 10 juni 2005.
- 61 Interview met R. Meijerink, 'Wij liggen internationaal op kop', *Ad Valvas*, 20 januari 2000, 4. Waar het gaat om het aantrekken van buitenlandse studenten scoren de Nederlandse universiteiten in feite vrij laag binnen de EU. De bewering van Meijerink is dan ook eenvoudig onwaar.
- 62 Zie Kickert, *op.cit.*, die een 'paradigma wisseling' voor zichzelf claimt.
- 63 Voor de cijfers over de inkrimping van de staf, zie: De Weert, *op.cit.*, 95. Het is kenmerkend voor het zelfreferentiële karakter van het Nederlandse hoger onderwijsvertoog, dat het ook immuun is gebleken voor de kritiek van de OECD-rapporten op het Nederlandse beleid. Zie Kickert, *op.cit.*, 154-5.
- 64 De recentste *Top 500 World Universities (2005)*, gepubliceerd door het Institute of Higher Education van de Sjanhai Jiao Tong Universiteit, telt slechts 2 Nederlandse universiteiten bij de eerste 100: Utrecht op plaats 41 (gedeeld met het Californische UC Davis) en Leiden op plaats 72. De Sjanghai ranglijst van de beste 100 Europese universiteiten bevat 8 Nederlandse universiteiten: op plaats 6 (Utrecht), 22 (Leiden), gedeeld op 35-56 (UVA en Groningen), gedeeld op 57-79 (Erasmus, VU en Wageningen) en gedeeld op 80-123 (Delft en Nijmegen). De recentste ranglijst met de beste 200 universiteiten in de wereld van *The Higher Education Supplement*, 28 oktober 2005, bevat 4 Nederlandse universiteiten bij de eerste 100, maar geen ervan bij de eerste 50: Delft op 53, Erasmus op 57, UVA op 58 en Eindhoven op 70. Leiden, dat zichzelf graag afficheert als 'Harvard in Holland', staat slechts op plaats 135.
- 65 Zie ook 'Hoezo Kenniseconomie?', *NRC Handelsblad*, 3 oktober 2005.
- 66 Deze interpretatie vindt mede steun in het feit dat Nederlandse managers de permanente verhoging van hun eigen inkomen plegen te rechtvaardigen met het argument dat ze anders naar het buitenland zullen vertrekken.
- 67 Zie *Koers op kwaliteit. Internationaliseringsbrief hoger onderwijs*, gepresenteerd door de Minister van OCW aan de Tweede Kamer, 12 november 2004, paragraaf 5, 5-10.